

ПРОБЛЕМА ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ АГРАРНОЇ ГАЛУЗІ У ПЕДАГОГІЧНІЙ ТЕОРІЇ І ПРАКТИЧНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ УКРАЇНИ

У статті розглядається проблема професійної підготовки фахівців аграрної галузі України. Автор висвітлює основні підходи щодо вирішення цієї проблеми. Зазначається, що адаптація української системи професійної підготовки фахівців до європейської та використання досвіду країн ЄС є надзвичайно актуальною. Шляхи вирішення цієї проблеми автор вбачає в професійному і особистісному розвитку особистості, готовності мобільно реагувати на виклики часу, а також в реалізації соціально важливого завдання – навчання упродовж життя.

Ключові слова: професійної підготовки фахівців, європейський освітній простір, неперервна професійна освіта, освіта упродовж життя.

В статье рассматривается проблема профессиональной подготовки специалистов аграрного сектора. Автор раскрывает основные подходы решения этой проблемы. Подчеркивается, что адаптация украинской системы профессиональной подготовки специалистов к европейской, а также использование опыта стран ЕС, является актуальной. Пути решения этой проблемы автор видит в профессиональном и личностном развитии личности, готовности мобильно реагировать на вызовы времени, а также в реализации социально важной задачи – обучения на протяжении всей жизни.

Ключевые слова: профессиональная подготовка специалистов, европейское образовательное пространство, образование на протяжении всей жизни.

The article deals with the problem of vocational education of specialists of agrarian branch. The author shows the main ways of solving this problem. It is emphasize that it is actual question to adopt Ukrainian system of vocational training to European and use the experience of the countries of EU.

Key words: vocational education of specialists, European educational space, long-life learning.

Об'єднавчі процеси європейського континенту, динамічний розвиток сучасних технологій, гостра конкуренція на ринку праці, високий рівень вимог до фахівця зумовлюють необхідність все охоплюючого дослідження концептуальних засад та пошуку ефективних механізмів розвитку системи професійної підготовки фахівців аграрної галузі в країнах Європейського Союзу (ЄС). Проведені заходи у сфері сільськогосподарської політики в країнах ЄС суттєво вплинули на розвиток професійної підготовки фахівців аграрної галузі. Перед системою професійної підготовки фахівців аграрної галузі поставили нові вимоги – задоволення потреб суспільства у висококваліфікованих фахівцях для аграрного сектора економіки.

Пріоритетним завданням України є її входження до європейської та світової спільноти. Україна чітко визначила орієнтир на входження в освітній і

науковий простір Європи, здійснює модернізацію освітньої діяльності в контексті європейських вимог.

Система професійної підготовки фахівців аграрної галузі в країні вже не відповідає глобальним викликам часу. Ідея переходу до сталого розвитку вимагає формування нової системи професійної підготовки фахівців в XXI столітті.

Освітній контекст сучасного розвитку професійної підготовки фахівців аграрної галузі можна сформулювати у таких базових координатах: історія – сучасність – майбутнє. Наша увага приділяється системі професійної підготовки фахівців аграрної галузі країн Європейського Союзу у контексті історичного процесу євроінтеграції України. Інтеграція, що сприяє гармонізації об'єднання окремих суб'єктів соціально-політичної, суспільно-культурної діяльності створює певні умови й ефективні стимули прогресивного розвитку системи професійної підготовки

фахівців. Європейський Союз реалізує на регуляторному рівні розбудову систем управління провідними соціально-економічними галузями країн-членів Європейського Союзу, в тому числі аграрного сектора.

Аналіз педагогічних праць свідчить про те, що проблема адаптації української системи професійної підготовки фахівців до європейського освітнього та наукового простору та використання зарубіжного досвіду у нових умовах є надзвичайно актуальною.

Досвід інтеграції країн – членів ЄС цікавий не лише з точки зору пошуку Україною ефективної стратегії на шляху в Європу. У процесі інтеграції Європейські країни успішно подолали наслідки економічних, енергетичних, фінансових криз, здійснили структурні реформи в промисловості, в аграрному секторі, досягли успіхів у науково-технічній і соціальній сферах, створили демократичне правове суспільство.

Традиційна система професійної підготовки фахівців аграрної галузі зорієнтована на підготовку кадрів для виробництва індустріального типу в умовах конкуренції за світові ринки торгівлі та збуту. Сьогодні така освітня система потребує вдосконалення, оскільки вона вже не відповідає сучасним вимогам постіндустріального суспільства.

Поняття «професійна підготовка» в «Енциклопедії професійної освіти» визначається як «сукупність спеціальних знань, навичок і умінь, якостей, трудового досвіду і норм поведінки, які забезпечують можливість успішної роботи з певної професії» [4, с. 549]. Згідно з трактуванням, цього видання, професійна підготовка носить інтегрований характер і здійснюється в процесі всіх основних видів пізнавальної і творчої діяльності тих, хто навчається. Її мета – сприяти формуванню стійких орієнтацій на трудовий спосіб життя, морально-психологічну і певною мірою практичну готовність до праці. Іншими словами, професійна освіта – це:

1) Сукупність знань, навичок, умінь, оволодіння якими дає змогу працювати спеціалістом вищої і середньої кваліфікації.

2) Підготовка в навчальних закладах спеціалістів для трудової діяльності в певній галузі народного господарства, науки, культури.

3) Складова частина системи освіти [7, с. 549].

Сьогодні перспективи професійної підготовки фахівців аграрної галузі неможливо уявити без таких явищ, як глобалізація, інтеграція та Болонський процес, що виступають зовнішніми чинниками, які впливають на систему професійної підготовки фахівців.

Важливе значення для дослідження проблеми професійної підготовки фахівців аграрної галузі мають праці з філософії освіти В. П. Андрушенка, Б. С. Гершунського, П. Грютінгса, І. А. Зязюна, В. Г. Кременя, В. О. Кудіна, М. В. Кузьміна, Ф. Г. Кумбса, В. С. Лутая, А. Ж. Марковича, М. І. Михальченка. Стратегія дослідження системи професійної підготовки компетентного фахівця визначається філософською методологією, що розглядає людську діяльність як спосіб існування й розвитку суспіль-

ства та окремої особистості. Неперервна професійна освіта розглядалась у роботах С. І. Архангельського, Ю. К. Бабанського, В. І. Лугового, П. І. Підкасистого та ін. Особистісно-орієнтовний підхід був темою досліджень І. Д. Беха, О. В. Бондаревської, М. Г. Чобітька, С. К. Шинкарук та ін. Дослідженню проблем університетської освіти присвітили свої наукові праці О. В. Глузман, О. П. Мещанінов.

На сьогоднішній день існують багато праць, присвячених проблемам професійної підготовки фахівців. Аналіз психолого-педагогічної літератури засвідчив зростання уваги вчених до проблеми професійної підготовки фахівців. Особливе місце належить працям українських учених (І. Д. Бех, І. А. Зязюн, Н. Г. Ничкало, В. В. Рибалка, О. Я. Савченко, С. О. Сисоева, Я. В. Цехмістер), у яких приділяється увага професійній підготовці майбутніх фахівців.

Аналіз проблеми модернізації освіти та професійної підготовки фахівців у контексті інноваційних тенденцій розвитку суспільства проаналізовано у роботах В. Г. Кременя. Автор підкреслює, що сучасна освіта та професійна підготовка фахівців повинна відповідати на нові виклики сучасності. Вчений наголошує, що найважливішими пріоритетами життєдіяльності будь-якого суспільства є формування суспільства знань [6, с. 24–36].

С. У. Гончаренко визначає проблему фундаменталізації професійної підготовки фахівців як один з основних дидактичних принципів неперервної багаторівневої підготовки в ряду таких дидактичних принципів, як науковість, доцільність, системність, професійна спрямованість, доступність знань. Метою фундаменталізації професійної освіти є створення бази основоположних знань, на якій в подальшому будуватиметься професійна освіта. Як зазначає вчений, особливого значення у фундаменталізації освіти набуває філософія освіти і філософія якості освіти, оскільки вектор фундаменталізації у сучасних соціокультурних умовах повинен бути зорієнтований на розвиток особистості [3, с. 103]. Розглядаючи питання фундаменталізації освіти, заслуговує на увагу теза вченого про те, що твердження відповідності професійної школи потребам ринкової економіки є соціально небезпечним. На думку вченого, освіта не може і не повинна бути додатком економіки, а головною її метою має бути моральне і інтелектуальне зростання учнів і студентів. Фундаменталізація освіти покликана забезпечувати необхідні й достатні умови для поетапного розвитку методолого-культурологічного фундаменту особистості студентів, який забезпечує творчу самореалізацію їх у навчально-пізнавальній, навчально-дослідницькій, а згодом у професійній діяльності і в значній мірі гарантує їхню якість.

І. А. Зязюн підкреслює важливість створення передумов підготовки в системі освіти нових спеціалістів для формування нової, тобто своєї, історично власної ціннісної свідомості [5, с. 43].

П. Ю. Саух, вважає, що роль освіти в суспільстві полягає не лише в ретрансляції знань і соціального досвіду із покоління в покоління, але й в тому,

щоб готувати людину до діяльності в умовах біфуркацій й невизначеності, до вміння виходити із різноманітних глобальних криз та катастроф, долати які можна не застарілими, а лише випереджаючими знаннями і системними діями [18, с. 64].

За таких умов значної актуальності набуває проблема формування психолого-педагогічної компетентності студентів у системі професійної підготовки фахівців аграрної галузі. Як зазначає С. О. Сисоєва, нагальною проблемою сьогодення є не тільки удосконалення предметної компетентності студентів вищого навчального закладу непедагогічного профілю, а й формування його психолого-педагогічної компетентності [20, с. 193].

Особливо гостро означена проблема постає для вищих професійних навчальних закладів. Як зазначає вчений, її актуальність посилюється такими факторами:

а) протиріччя між, з одного боку, підвищенням інтелектуального і технологічного рівня студентства, а, з іншого, дестабілізація соціокультурного процесу у суспільстві, зниження морально-психологічної та ціннісно-формувальної спрямованості навчального процесу у вищій школі;

б) зміна навчального інформаційного середовища (використання сучасних інформаційно-технологічних засобів у навчальному процесі, впровадження дистанційних форм навчання);

в) формування методологічної культури студентів (оволодіння навичками самостійної пізнавальної та професійної діяльності студентів);

г) запровадження ступеневої системи вищої освіти та введення нових освітньо-кваліфікаційних рівнів «бакалавр» і «магістр», яка існує у країнах Європейського Союзу.

До найважливіших педагогічних компетенцій, на думку дослідниці, слід віднести: соціально-особистісні, інструментальні, загальнонаукові, професійні. За таких умов актуальним стає питання розвитку творчої особистості у системі неперервної професійної освіти.

У сучасних українських наукових дослідженнях питання професійної підготовки фахівців аграрної галузі в Україні не залишалось поза увагою науковців.

Наукові основи наступності в системі неперервної професійної сільськогосподарської освіти розглядалися в працях А. В. Каплуна, П. М. Олійника [9; 15]. Систему ступеневої підготовки фахівців з механізації сільського господарства досліджував В. М. Манько [13]. Проблема підготовки майбутніх фахівців аграрної галузі до управлінської діяльності розглядав у своїх працях В. І. Свистун [19]. Вирішенню проблеми організації самостійної роботи студентів агроінженерних спеціальностей присвятив свої роботи І. М. Бендера. Принципам формування освітньо-кваліфікаційних рівнів і змісту фахової підготовки майбутніх фахівців аграрної галузі присвятили свої роботи Т. Д. Іщенко, Ю. П. Нагірний, І. М. Бендера [8, с. 56-59]. Інтеграції вищих навчальних закладів Т. Д. Іщенко, С. М. Кравченко [17].

Питання управління системами підготовки кваліфікованих робітників висвітлив І. Л. Лікарчук [12]. Проблеми педагогіки і психології аграрної освіти присвятили свої дослідження Л. А. Аврамчук, А. А. Бугерко, Л. Л. Головка, А. І. Дьомін, В. Т. Лозовецька, П. Г. Лузан, Н. А. Негруца.

На вимоги до системи професійної підготовки фахівців аграрної галузі великий вплив мають фактори, які управляють розвитком сільського господарства та його галузей. Серед них основними є:

- світові торговельні правила (правила світової торгівлі);
- розвиток сільськогосподарської політики ЄС;
- розвиток продуктивності та технічний розвиток;
- соціально-економічні очікування фермерських родин;
- розвиток у політиці навколишнього середовища.

Найсучаснішою ідеєю оновлення системи професійної підготовки фахівців, що визнана світовою думкою, є її неперервність. Знання та інформація стають стратегічним ресурсом. Питанню неперервної професійної освіти приділяють свою увагу Т. Десятов, Н. Г. Ничкало, Л. П. Пуховська, С. О. Сисоєва. Дослідження історичного розвитку неперервної професійної освіти здійснені Н. Абашкіною, Н. Бідюк, З. Мальковою, І. Руснаком, С. Романовою. Вивченню структурних компонентів неперервної професійної освіти присвятили свої роботи Ю. Алфьоров, Ю. Бабанський, А. Біляєва, Б. Вульфсон, Р. Дейв та інші вчені.

Проблемі компетентності фахівця присвятили свої дослідження європейські, російські та вітчизняні дослідники: Н. В. Баловсяк, І. О. Зимня, І. А. Зязюн, О. Овчарук, Дж. Равен, В. А. Семиченко, С. О. Сисоєва, А. В. Хуторський, І. Є. Єрмаков, І. П. Ящук та інші.

Проблемі розвитку неперервної професійної освіти присвячена робота Солдатенка М. М., у якій учений підкреслює важливість урахування умов індивідуалізації процесу навчання у системі неперервної професійної освіти [20].

Клімов Є. О. пропонує модель професійного самовизначення сучасної особистості, яка передбачає:

- розуміння та сприйняття сучасних соціально-економічних потреб суспільства;
- чітке визначення цілей та етапів щодо подальшої професійної праці;
- орієнтування в складних професійних ситуаціях, виборі професії;
- можливі резервні форми і підходи щодо подальшої професійної діяльності [10, с. 137–148].

Ничкало Н. Г. розглядає світові тенденції розвитку неперервної професійної освіти, як педагогічні категорії [14]. Проблема професійного навчання вчений розглядає з позиції розвитку якості робочої сили як ключового чинника розвитку людських ресурсів. Відмічається, що динаміка змін на ринку праці впливає на розвиток системи професійної освіти, на її модернізацію і, відповідно, на якість підготовки виробничого персоналу».

Здійснюючи ретроспективний та порівняльний аналіз досвіду професійної підготовки фахівців в країнах Європейського Союзу та України Н. Г. Ничкало зазначає, що освітянським продуктом є конкретна людина, підготовлена до активної високопрофесійної діяльності в різних галузях промислового, сільськогосподарського виробництва і сфери послуг. За цих умов навчання упродовж життя є однією з ключових проблем ХХІ століття. Концепція освіти упродовж життя потребує нового осмислення, врахування світових тенденцій і регіональних особливостей, а також прогностичних підходів». Розвитку інноваційних процесів у вищих закладах освіти присвячені наукові роботи М. Г. Чобітко [22, с. 165–175].

За свідченням А. В. Глузмана, передові індустріальні суспільства, які відчують потребу у великій кількості висококваліфікованих кадрів, включили у число пріоритетних завдань оновлення вищої школи, розвиток системи неперервної освіти, створення комплексу навчальних закладів, які здатні задовольнити потребу суспільства та його членів у постійному рості професійної майстерності [2, с. 100].

Варто відзначити, що вказуючи на важливість професійної підготовки фахівців, більшість дослідників на перше місце ставлять її роль у розвитку економіки. Оскільки високоякісна професійна підготовка фахівців має високу економічну цінність, то значна частина суспільного багатства має бути вкладена саме в неї.

Головним завданням, яке стоїть перед системою професійної підготовки фахівців аграрної галузі, стало забезпечення ефективного функціонування аграрної галузі економіки, тому виникла потреба у підготовці компетентних фахівців, які спроможні діяти в змішаному соціально-економічному середовищі. Цей фактор зумовив швидкий кількісний ріст закладів вищої освіти та необхідність розширення та реформування системи професійної підготовки фахівців аграрної галузі.

На основі виявлення принципів і закономірностей розвитку освітньої системи можна адаптувати вітчизняну систему професійної підготовки фахівців аграрної галузі освіти відповідно до світових прогресивних тенденцій. Як зазначає в своєму дослідженні Т. В. Фініков [21, с. 57] «освіта робить внесок у зростанні економіки завдяки здатності підвищувати продуктивність населення, зокрема робочої сили, що зумовлює підвищення власних заробітків. Освіта збільшує продуктивність робочої сили, а результатами цього є економічне зростання». Варта на увагу думка дослідника про те, що освіта – це засіб, який підвищує ефективність діяльності, тобто вона є фактором розвитку економіки. Вчений приходить до висновку про те, що сама по собі освіта не підносить економіку, вона лише робить величезний внесок в цей процес. Це означає, що для формування і розвитку знань потрібні певні умови, тобто необхідні витрати. Спеціальні вкладання коштів у професійну підготовку фахівців для подальшого економічного розвитку – одна з рис сучасного суспільства.

Однією з властивостей дидактичної системи професійної підготовки фахівців є прогностична властивість. Манько В. М. виділяє принципи композиційного проектування, принцип системності, принцип ускладнення професійних функцій, принцип функціональності, принцип прогностично-випереджувальної фахової підготовки. Вчений формулює принцип прогностично-випереджувальної фахової підготовки як «відображення у дидактичній системі найбільш вірогідних у майбутній діяльності виробничих цілей, а також функцій, засобів і умов їх досягнення» [13].

Прогностичні властивості дидактичної системи підготовки фахівців аграрної галузі зумовлені рядом об'єктивних потреб:

1) динаміка суспільних потреб, їх зміни властивостей вимагають адекватних змін у цілях і функціях діяльності фахівця (підготовка до життя і творчої праці в демократичній державі; формування гнучких загальнопрофесійних умінь, які допомагають адаптуватись до зміни професійної діяльності; формування комунікативних вмінь; вміння знаходити і переробляти інформацію; прагнення до самоосвіти);

2) прискорений науково-технічний прогрес спричиняє неперервний розвиток усіх складових технологічних систем, що має відобразитись у змісті фахової підготовки і системі діяльності фахівців аграрної галузі (сукупність загальнопрофесійних умінь, сукупність мовленнєвих умінь);

3) професійну підготовку фахівців, яка реалізується у певному часі і певних умовах, доцільно спрямовувати на діяльність у майбутньому часі і в інших умовах (розвиток самостійності і активності студентів, творчого ставлення до професійної діяльності).

Соціально-економічні та політичні зміни в країнах ЄС, а саме Східної Європи (Болгарії, Польщі, Угорщині, Литві та інших країнах ЄС), проведення реформ у галузі освіти, модернізація системи професійної підготовки фахівців, її змісту і структури вимагають від викладачів постійного розширення теоретичних знань з предмету, володіння практичними вміннями.

Сучасний ринок праці ставить нові вимоги до фахівців, що можна простежити на досвіді країн Східної Європи.

Проблемі професійної підготовки фахівців у країнах Східної Європи присвятили свої праці багато вчених. Серед них особливою актуальністю визначаються праці О. В. Василенко, А. В. Каплун, К. Павловського, В. І. Свистуна.

Системи професійної підготовки фахівців аграрної галузі в країнах Східної Європи (Болгарії, Чехії, Словаччині, Угорщині, Польщі та ін.) в основному схожі з прийнятою в минулому СРСР. В НДР спеціалісти з вищою сільськогосподарською освітою готувались головним чином на сільськогосподарських факультетах університетів.

Стратегію компетентісно орієнтованого змісту освіти запровадили Польща, Литва, Словенія та інші країни.

У сучасних умовах соціально-економічних змін освіта дорослих як соціально-педагогічне явище і соціальний інститут може розглядатись як складова частина загальної системи неперервної професійної освіти.

У країнах намічається налагодження дієвого механізму соціального партнерства, зокрема з питань визначення і планування потреби у професійній підготовці фахівців аграрної галузі; виявлення необхідного рівня професійної та соціальної компетенції фахівців аграрної галузі; забезпечення організації зворотного зв'язку та проведенні постійно діючих моніторингових ефективності навчання в закладах аграрної освіти.

Таким чином, можна констатувати, що на сучасному етапі розвитку професійної підготовки фахівців аграрної галузі приділяється значна увага з боку науковців. Процеси, які відбуваються у системі професійної підготовки фахівців аграрної галузі, спрямовані на набуття майбутніми фахівцями знань, умінь і навичок, їх трансформацію в компетентності, що забезпечить успішність їхнього професійного і особистісного розвитку, готовність мобільно реагувати на виклики часу, реалізацію соціально важливого завдання – навчання упродовж життя. Одним із принципів професійної підготовки фахівців аграрної галузі є принцип безперервності, який вимагає від

держави створення єдиної системи неперервної професійної освіти. Професійна підготовка фахівців аграрної галузі у контексті навчання упродовж життя стала суттєвою складовою глобальної економіки.

Модернізацію національної системи професійної підготовки фахівців аграрної галузі можливо здійснити за рахунок впровадження як вітчизняного, так і іноземного досвіду в цій сфері. Перш за все, це – впровадження системи ступеневої професійної підготовки фахівців.

Модернізацію національної системи професійної підготовки фахівців аграрної галузі можна вирішити також за рахунок впровадження сучасних інформаційних технологій. До інноваційних форм організації неперервної професійної освіти можна віднести:

- дистанційне навчання як окремої організаційної структури;
- відкриті (віртуальні) університети.

Основними факторами модернізації системи професійної підготовки фахівців аграрної галузі виступають соціальні та економічні. На сучасному етапі вони вимагають модифікацію алгоритмів фінансування професійної підготовки фахівців а також концепції змін у фінансуванні професійної підготовки фахівців.

ЛІТЕРАТУРА

1. Висновки експертної групи Державного стандарту базової та повної середньої освіти. – К., 2003.
2. Глузман А. В. Университетское педагогическое образование: опыт системного исследования : [монография] / А. В. Глузман. – К. : Видавничий центр «Просвіта», 1996. – 312 с.
3. Гончаренко С. У. «Фундаменталізація освіти як дидактичний принцип» / С. У. Гончаренко // Проблеми освіти у Польщі та в Україні в контексті процесів глобалізації та євро інтеграції: Зб. матеріалів Міжн. науково-практичної конференції. – 22-24 квітня, 2009 р. – Київ – Житомир / [за ред. В. Кременя, Т. Левовицького, С. Сисосвої]. – К. : КІМ, 2009. – 800 с.
4. Энциклопедия профессионального образования в 3 т. – Т. 1: А-Л / [под ред. С. Я. Батышева]. – М. : АПО, 1998. 568 с.
5. Зязюн І. А. Аксіологічні орієнтири сучасної культури» / І. А. Зязюн // Проблеми освіти у Польщі та в Україні в контексті процесів глобалізації та євро інтеграції: Зб. матеріалів Міжн. науково-практичної конференції. – 22-24 квітня, 2009 р. – Київ – Житомир / [за ред. В. Кременя, Т. Левовицького, С. Сисосвої]. – К. : КІМ, 2009. – 800 с.
6. Кремень В. Г. Модернізація освіти в контексті інноваційних тенденцій розвитку суспільства / В. Г. Кремень // Проблеми освіти у Польщі та в Україні в контексті процесів глобалізації та євро інтеграції: Зб. матеріалів Міжн. науково-практичної конференції. – 22-24 квітня, 2009 р. – Київ – Житомир / [за ред. В. Кременя, Т. Левовицького, С. Сисосвої]. – К. : КІМ, 2009. – 800 с.
7. Педагогическая энциклопедия / Гл. ред. : И. А. Каиров (глав. ред.), Ф. Н. Петров (глав. ред.) [и др.], Т. 3 (Н-См). – М. : Советская энциклопедия, 1966. – 880 с. (Энциклопедии. Словари. Справочники).
8. Іщенко Т. Д. Принципи формування освітньо-кваліфікаційних рівнів і змісту фахової підготовки інженерно-технічних кадрів / Т. Д. Іщенко, Ю. П. Нагірний, І. М. Бендера // Праці Міжнародної науково-методичної конференції «Ступенева система вищої аграрної освіти: концепція, актуальні проблеми та механізація впровадження». – К. : АПН України, 1997. – С. 56–59.
9. Каплун А. В. Розвиток сільськогосподарської професійної школи у Польщі / А. В. Каплун ; за ред. Ничкало Н. Г. – Тернопіль, 1998. – 242 с.
10. Климов Е. А. Психология профессионального самоопределения / Е. А. Климов. – Ростов-на-Дону : Изд-во «Феникс». – 1996. – № 3. – 509 с.
11. Кремень В. Г. Філософія національної ідеї. Людина. Освіта. Соціум / В. Г. Кремень. – К. : Грамота, 2007. – С. 569.
12. Лікарчук І. Л. Управління системами підготовки кваліфікованих робітників в Україні: педагогічний аспект (1888-1998 роки) : [монографія] / І. Л. Лікарчук. – К. : Вища школа, 1998. – 256 с.
13. Манько В. М. Принципи професійної підготовки майбутніх інженерів-механіків сільськогосподарського виробництва / В. М. Манько // Аграрна наука і освіта. – 2006. – Т. 7, № 3–4. – С. 138–145.
14. Ничкало Н. Г. Проблема підготовки сучасного виробничого потенціалу: педагогічні аспекти / Н. Г. Ничкало // Педагогічний процес: теорія і практика. Збірник наукових праць. Випуск 4. – К. : Видавництво «Міленіум». – 2006. – С. 15–32.
15. Олійник П. М. Форми та методи активного навчання при підготовці фахівців різних освітньо-кваліфікаційних рівнів і критерії їх вибору / П. М. Олійник // Науковий вісник Національного аграрного університету. – 2000. – Вип. 30. – С. 61–67.
16. Професійна освіта: Словник : [навч. посіб.] / [уклад. С. У. Гончаренко та ін. ; за ред. Н. Г. Ничкало]. – К. : Вища шк., 2000. – 380 с.
17. Принципи та шляхи інтеграції вищих навчальних закладів Міністерства аграрної політики України в Європейський простір вищої освіти : [науково-методичні матеріали] / Іщенко Т. Д., Кравченко Ю. С., Бендера І. М., Завірюха П. Д. / [за ред. С. М. Кравченка]. – К. : Аграрна наука, 2006. – 35 с.
18. Саух П. Ю. Новий образ освіти в контексті ідей сталого розвитку суспільства» / П. Ю. Саух // Проблеми освіти у Польщі та в Україні в контексті процесів глобалізації та євро інтеграції: Зб. матеріалів Міжн. науково-практичної конференції. – 22-24 квітня, 2009 р. – Київ – Житомир / [за ред. В. Кременя, Т. Левовицького, С. Сисосвої]. – К. : КІМ, 2009. – 800 с.

19. Свистун В. І. Теорія і практика підготовки майбутніх фахівців аграрної галузі до управлінської діяльності : автореф. дис... д-ра пед. наук : 13.00.04 / В. І. Свистун ; Ін-т пед. освіти і освіти дорослих АПН України. – К., 2007. – 38 с.
20. Сисоева С. О. Формування психолого-педагогічної компетентності студентів вищих навчальних закладів непедагогічного профілю» / С. О. Сисоева // Проблеми освіти у Польщі та в Україні в контексті процесів глобалізації та євро інтеграції : зб. матеріалів Міжн. науково-практичної конференції. – 22-24 квітня, 2009 р. – Київ – Житомир / [за ред. В. Кременя, Т. Левовицького, С. Сисоевої]. – К. : КІМ, 2009. – 800 с.
21. Солдатенко М. М. Умови індивідуалізації процесу навчання студентів у системі безперервної освіти / М. М. Солдатенко // Мат-ли конф. – Вінниця, 1994. – С. 73–75.
22. Фініков Т. В. Сучасна вища освіта: світові тенденції і Україна / Т. В. Фініков. – К. : Таксон, 2002. – 176 с.
23. Чобітко М. Г. Особистісно орієнтована взаємодія «студент-викладач» у рамках навчально-виховного процесу вищого навчального закладу. Розвиток інноваційних процесів у навчально-виховних закладах: Збірник наукових праць / М. Г. Чобітко // Проблеми сучасності: культура, мистецтво, педагогіка. – Харків : Стиль-Іздат. 2003 р. – 176 с.

Рецензенти: д.пед.н., професор Мещанінов О. П.;
д.пед.н., професор Букач М. М.

© Заскалета С. Г., 2011

Стаття надійшла до редколегії 22.03.2011 р.